

О. І. Федорів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри конституційного і міжнародного права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

© Федорів О. І., 2015

Розглянуто правові засади надання фінансової допомоги ЄС Україні, механізми та умови її отримання. Основну увагу приділено реалізації Пакета підтримки України, зокрема таким його компонентам, як надання макрофінансової допомоги та грантів на розвиток України в межах Європейського інструменту сусідства.

Ключові слова: фінансова допомога, макрофінансова допомога, Європейський інструмент сусідства, бюджет ЄС.

О. И. Федорив

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ПОМОЩИ УКРАИНЕ ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

Рассмотрены правовые основы оказания финансовой помощи ЕС Украине, механизмы и условия ее получения. Основное внимание уделено реализации Пакета поддержки Украины, в частности таким его компонентам, как предоставление макрофинансовой помощи и грантов на развитие Украины в рамках Европейского инструмента соседства.

Ключевые слова: финансовая помощь, макрофинансовая помощь, Европейский инструмент соседства, бюджет ЕС.

O. I. Fedoriv

LEGAL REGULATION OF EU FINANCIAL ASSISTANCE TO UKRAINE

The article is devoted to the legal principles of the EU financial assistance to Ukraine, mechanisms and conditions of its acquiring. Particular attention is paid to the implementation of Support package to Ukraine, including its components such as macro-financial assistance and grants for the development of Ukraine through the European Neighborhood Instrument.

Key words: financial assistance, macro-financial assistance, the European Neighbourhood Instrument, the EU budget.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Європейський Союз (ЄС) має гнучку систему правового регулювання встановлення відносин та співпраці з третіми країнами, зокрема Україною. Основною метою такого співробітництва згідно зі ст. 21 Договору про Європейський Союз (ДЄС) є поширення принципів демократії, верховенства права, універсальності й неподільності прав людини і основних свобод, повага до людської гідності, принципи рівноправності та солідарності, а також повага до принципів Статуту Об'єднаних Націй і міжнародного права [1]. Задля реалізації

цих принципів, а також вирішення державотворчих, соціально-економічних та політичних проблем, ЄС, починаючи з 1991 р., систематично надає різні види допомоги нашій молодій державі.

З огляду на події Євромайдану, зміну влади та економічні труднощі, допомога від ЄС стала ще масштабнішою. Впродовж 2014–2020 років Україна може одержати від ЄС щонайменше 11 млрд євро. Очевидно, основною причиною надання такої безпрецедентної за розміром фінансової допомоги Україні є підписання Угоди про асоціацію (УА), що означає якісно новий формат співпраці між Україною та ЄС внаслідок поглиблення відносин як у політичній, так і в економічній сферах.

Стан дослідження. На жаль, питанню правового регулювання надання фінансової допомоги ЄС Україні поки не приділялося уваги у вітчизняній літературі. У працях лише окремими науковців висвітлювались питання правового регулювання бюджетних видатків ЄС, зокрема М. М. Микієвича, В. І. Муравйова, А. Р. Петрова, О. К. Вишнякова, монографіях О. І. Бояра, А. А. Мазаракі, статтях І. А. Березовської, О. Б. Роксоляк та ін.

Метою статті є дослідження правових засад надання фінансової допомоги ЄС Україні, механізмів та умов її надання, а також джерел фінансування у 2014–2020 рр.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз був і залишається найбільшим фінансовим донором України. З 1991 до 2013 рр. допомога ЄС (не враховуючи окремі держави-члени) перевищила 3,5 млрд євро [2]. Відповідно до ст. 212 Договору про Європейський Союз (ДЕС), “Союз здійснює економічні, фінансові та технічні заходи співробітництва, включаючи допомогу, зокрема фінансову, з третіми країнами.... Такі заходи узгоджуються з політикою розвитку Союзу та виконуються в рамках принципів та цілей зовнішньої діяльності Союзу. Дії Союзу та такі ж дії держав-членів доповнюють та зміцнюють одна одну” [1]. Отже, технічна та фінансова допомога ЄС є значною підтримкою європейської інтеграції України. Починаючи з 2007 р., допомога Україні надавалась переважно в межах Європейського інституту сусідства та партнерства (ЄІСП) згідно з Регламентом Європейського парламенту та Ради ЄС від 24.10.2006 № 1638/2006 р., яким встановлювались основні засади та принципи щодо застосування ЄІСП. Загальний обсяг коштів, наданий Україні з 2–7 до 2013 р., становив 2,7 млрд. євро [3].

Вже на початку 2014 р. Україні знову знадобилася фінансова підтримка з боку ЄС. Загострення політичної кризи, зміна влади та різкий спад економіки спонукали Європейську комісію виступити з пропозицією Пакета підтримки для України (англ. – Support Package for Ukraine), який був схвалений главами держав та урядів держав-членів ЄС у Європейській Раді 6 березня 2014 року і являє собою прийнятий у формі Меморандуму конкретний перелік заходів, необхідних для впровадження у коротко- і середньостроковій перспективі з метою стабілізації економічної та фінансової ситуації в Україні. Ці заходи також спрямовані на підтримку країни у перехідному процесі, заохочення політичних і економічних реформ та сприяння всеохоплюючому розвитку задля блага усіх українців. У 2014–2020 рр. ці заходи можуть довести загальну підтримку Україні до щонайменше 11 млрд євро. Така допомога надходитиме з бюджету ЄС та міжнародних фінансових інституцій, розміщених у Євросоюзі, і буде виділена на додаток до підтримки, яку надаватимуть Україні Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) та Світовий Банк [4]. До ключових елементів Пакета підтримки України належать виділення у наступні роки 3 млрд євро з бюджету ЄС наданням 1,6 млрд євро макрофінансової допомоги у формі кредитів, а також пакета допомоги у формі грантів (1,4 млрд євро) та виділення до 8 млрд євро від Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку.

Європейська комісія наголошує, що частиною дій ЄС є підтримка України на її шляху до політичних та економічних реформ, зокрема передбачених Угодою про асоціацію та її нормами про глибоку та всеосяжну ЗВТ. Також важливо збільшити рівень суспільної обізнаності в Україні та інших державах щодо переваг та можливостей, що дадуть такі реформи Україні та усьому регіону [4].

Відповідно до вищезазначеного Меморандуму, усі заходи в межах Пакета підтримки України слід розглядати як внесок Єврокомісії у зусилля європейської та міжнародної спільноти із виходу України зі складної економічної ситуації та підтримки її економічних перетворень і зміни влади. Дії держав-членів ЄС, що доповнюватимуть та підсилюватимуть роль Єврокомісії у цьому процесі, є надважливими. Участь держав-партнерів, а також міжнародних фінансових організацій – зокрема, МВФ, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції і розвитку та Світового Банку – є також вкрай важливими для підвищення ефективності підтримки Європейської комісії. Усі елементи та інструменти допомоги повинні застосовуватися разом з метою забезпечення ефективної та згуртованої реакції Європейського Союзу [4]. Фактично, допомога ЄС доповнюватиме допомогу, яка надається Україні іншими фінансовими донорами, а її механізми є наднаціональними, оскільки впровадження конкретних заходів з Пакета підтримки України потребує схвалення як з боку інститутів ЄС, так і України.

Так, ЄС надає фінансову допомогу у вигляді середньострокових позик державам – не членам ЄС, у яких серйозні короткострокові проблеми з платіжними балансами або труднощі з виконанням бюджету. Метою макрофінансової допомоги (МФД) є підтримка ефективного управління та впровадження структурних заходів задля подолання цих проблем. За загальним правилом, кошти макрофінансової допомоги перераховуються на рахунки центральних банків та можуть використовуватись урядом бенефіціара на власний розсуд. Однак, на відміну від інших форм фінансової допомоги, макрофінансова допомога є т. зв. екстремим засобом допомоги (emergency assistance measure) та не може надаватись на постійній основі задля економічного та соціального розвитку держави [5].

Позики МФД надаються державам за рахунок коштів, отриманих ЄС внаслідок здійснення операцій запозичення на міжнародних фінансових ринках. Відповідно до ст. 121 ДФЄС, такі операції здійснює Європейська комісія від імені ЄС. Зазначимо, що ЄС посідає найвищі місця у різноманітних кредитних рейтингах, присвоєних йому відповідними рейтинговими агентствами, що означає дуже високу кредитоспроможність ЄС (тобто його здатність погашати борги), а також надзвичайно велику ймовірність повернення інвестицій навіть у разі його дефолту. Такі найвпливовіші рейтингові агентства, як Fitch, Moody's та Standard & Poor's, ЄС присвоїли рейтинги від AA+ до AAA. З одного боку, це пов'язано з тим, що в ЄС входить кілька найрозвиненіших економік світу, які разом формують найбільший економічний блок. З іншого боку, згідно зі ст. 121 ДФЄС усі запозичення ЄС здійснюються під гарантії спільного бюджету ЄС. До того ж ЄС заборонено позичати фінансові ресурси задля фінансування бюджетного дефіциту [6].

Рішення про надання МФД відповідно до ст. 212 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) приймається за звичайною законодавчою процедурою, що передбачає відповідну пропозицію Комісії з подальшим затвердженням Європейським парламентом та Радою.

Правовим інструментом надання макрофінансової допомоги ЄС Україні є Меморандум про взаєморозуміння та Кредитна угода між Україною та ЄС. Меморандумом визначено передумови виділення коштів, зокрема загальні умови – задовільне проведення заходів з реалізації майбутніх домовленостей, досягнутих між Україною та МВФ, а також позитивні результати оцінки ЄС успіхів щодо проведення структурних реформ. Кредитна угода визначає технічні особливості надання позикових коштів.

Загалом, протягом 2014 р., Україна вже отримала 1,6 млрд євро за двома програмами МФД на 610 млн євро та 1 млрд. євро.

Метою цієї допомоги є зменшення зовнішнього фінансового тиску на Україну, поліпшення її платіжного балансу та забезпечення бюджетних потреб, а також підсилення її позиції за валютними резервами. Ця допомога з боку Європейського Союзу є додатком до ресурсів, які надаються Україні міжнародними фінансовими установами та на основі двосторонніх угод з донорами на підтримку державної програми економічної стабілізації та реформ [7].

Наприкінці 2014 р. з огляду на глибоку економічну рецесію, у зв'язку із збройним конфліктом на Сході України, Україна звернулася з проханням про надання додаткової фінансової підтримки. Уже 8 січня 2015 року Комісія звернулася з пропозицією до Європейського парламенту і Ради про

надання нової макрофінансової допомоги Україні у розмірі 1,8 млрд задля підтримки амбітних реформ уряду. Європейський парламент і Рада прийняли Рішення про третю програму МФД Україні 15 квітня 2015 року.

Протягом 2014–2020 рр. пакет допомоги з розвитку для України у формі грантів може досягти щонайменше 1,4 млрд євро. Необхідно зазначити, що ця допомога виділятиметься впродовж 2014–2020 років, оскільки саме на ці роки прийнята багаторічна фінансова програма (БФП), яка, відповідно до ст. 312 ДФЄС, має забезпечити упорядкований розвиток видатків Союзу. Щорічні ж бюджети містять детальну класифікацію бюджетних видатків згідно з БФП.

Відповідно до ст. 8 ДЄС, Союз розвиває привілейовані відносини з сусідніми країнами з метою створення простору процвітання і добросусідства, який ґрунтується на цінностях Союзу і характеризується тісними і мирними відносинами, основаними на співпраці [1]. Через Європейську політику сусідства (ЄПС) ЄС пропонує державам-сусідам привілейовані стосунки, побудовані на взаємному прагненні до спільних цінностей (демократія і права людини, правові норми, правильне керування, принципи ринкової економіки та сталий розвиток). ЄПС виходить за межі налагоджених стосунків та пропонує поглибити політичні відносини і економічну інтеграцію. Рівень інтенсивності цих стосунків залежатиме від того, наскільки країни-сусіди поділятимуть ці цінності [8; 214]. ЄПС застосовується до найближчих сусідів ЄС на суші або біля морських шляхів. Цими країнами є Алжир, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Єгипет, Грузія, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдова, Марокко, окуповані палестинські території, Сирія, Туніс та Україна.

Заходи ЄПС фінансуються у межах відповідного інструменту – Європейського інструменту сусідства (ЄІС) [10].

Бюджет програми допомоги Україні на 2014 р. становив 140 млн євро. Її метою було поліпшення фінансової спроможності уряду та підтримка інституційних перетворень, які в такий спосіб зміцнять вплив макрофінансової допомоги.

Для 2015–2020 років передбачено щорічний пакет допомоги розміром у 130 млн євро (як частина ЄІС). Також відповідно до принципу “більше за більше” може бути надано додатково 40–50 млн євро щороку – за умови доведеного прогресу у поглибленні демократії та шанування прав людини. Крім того, Україна може розраховувати на відчутне фінансування з програми Інвестиційного інструменту сусідства.

Оскільки також йдеться і про чинні програми, Єврокомісія тепер здійснює фінансування низки програм із галузевої бюджетної підтримки та технічної допомоги. Реалізація цих програм українським урядом зробить внесок у такі ключові сфери, як: економічний розвиток, управління державними фінансами та юстицію. Бюджет цього напрямку – близько 400 млн євро [5].

Так, 29 квітня 2014 року Комісія прийняла Рішення про спеціальні заходи на користь України (Special Measure), що фінансуватимуться із загального бюджету ЄС, які повинні сприяти ефективній реалізації Пакета підтримки короткострокових та середньострокових заходів ЄС з метою стабілізації економічної та фінансової ситуації в Україні, допомоги в проведенні політичних та економічних реформ за участю громадянського суспільства [10]. До спеціальних заходів належать два механізми (actions):

1. Угода для України з розбудови держави.
2. Програма “Підтримка громадянського суспільства в Україні”.

Контракт для України з розбудови держави однією з програм бюджетної підтримки ЄС України, що являє собою міжнародну фінансову угоду для підтримки структурних реформ в Україні, яка передбачає перерахування коштів на безоплатній і безповоротній основі до державного бюджету після виконання взаємоузгоджених умов для виділення коштів [11]. Кошти бюджетної підтримки повинні відображатись у звітності як доходи бюджету. Якщо надходження коштів бюджетної підтримки має високий рівень імовірності, то їх вносять до проекту державного бюджету на відповідний період. В іншому випадку їх зазначають у звіті про виконання державного бюджету за минулий період [12; 6].

Відповідно до Повідомлення Комісії Європейському парламенту, Раді, Економічному та соціальному комітету та Комітету регіонів “Про майбутній підхід до бюджетної підтримки ЄС третіх країн”, метою надання бюджетної підтримки є розвиток демократії, підтримка економічного зростання та зменшення рівня бідності у державах–сторонах угоди. Відтак, бюджетна підтримка реалізовується через три програми, що дає змогу надати фінансові ресурси країні-партнеру для цільового реагування на політичні, економічні та соціальні виклики.

Зокрема, угоди із забезпечення належного фінансового управління та розвитку (англ. – Good Governance and Development Contracts) спрямовані на підтримку поваги до прав людини шляхом сприяння вдосконаленню підзвітності та посилення механізмів національного контролю як підвалин для вдосконалення та відданості фундаментальним цінностям.

Іншою програмою бюджетної підтримки є секторальні угоди (англ. – Sector Reform Contracts), націлені на підтримку галузевих реформ, покращення державного управління та надання адміністративних послуг населенню.

Нарешті, угоди з розбудови (англ. – State Building Contracts) держави спрямовані на підтримку державного управління, прав людини та демократії у нестабільних державах (fragile states). Однак підписання такої Угоди ґрунтується на аналізі дотримання державою фундаментальних цінностей, а також готовності керуватись ними та розвивати їх [11].

Угоду з розбудови держави підписали 13 травня 2014 року Президент Європейської комісії та Прем’єр-міністр України. Програма вартістю 355 млн євро має на меті підтримку Уряду України у вирішенні короткострокових економічних проблем і підготовці докорінних реформ у контексті політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС на основі Угоди про асоціацію з ЄС/ЗВТ [13]. Ці кошти спрямовуються на підтримку реформ Уряду в таких напрямках:

1) реформування системи державного управління, зокрема: реформа державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, системи надання адміністративних послуг, системи управління державними фінансами, а також посилення боротьби з корупцією;

2) поліпшення доступу до інформації, що становить інтерес для громадськості;

3) завершення конституційної реформи та гармонізація виборчого законодавства [13].

Виділення цих коштів відбуватиметься виплатою двох траншів: базового у розмірі 250 млн євро та варіативного у розмірі 105 млн євро відповідно. І якщо перший транш був отриманий Україною всередині 2014 року, то з варіативним траншем можуть виникнути певні проблеми, адже досі Україна не виконала деяких вимог, що поставив ЄС для отримання коштів, зокрема, досі не прийнято Закону “Про державну службу України”.

Відповідно до Угоди про фінансування Програми “Підтримка громадянського суспільства в Україні” від 13 вересня 2014 року, мета Програми полягає в посиленні залучення громадянського суспільства в процеси прийняття рішень та поліпшенні взаємодії між органами державної влади та громадянським суспільством в Україні як базовим елементом демократичного урядування. Програма супроводжує та доповнює допомогу, що надається відповідно до Контракту для України з розбудови держави, а також доповнюватиме та забезпечуватиме синергію з іншими фінансовими інструментами та програмами ЄС, такими як Європейський інструмент з питань демократії та прав людини, програма “Організації громадянського суспільства та місцева влада”, та діючі проекти в Україні, що фінансуються в межах Фонду розвитку громадянського суспільства в країнах – сусідах ЄС. Загальний внесок із бюджету ЄС на її реалізацію становить 10 млн євро [14].

У 2013 р. розпочалася підготовка програм прикордонної співпраці в межах Європейського інструменту сусідства на 2014–2020 роки [15]. Україна братиме участь у чотирьох спільних операційних програмах прикордонного співробітництва ЄС у 2014–2020 роках, а саме “Польща – Україна – Білорусь”, “Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна”, “Румунія – Україна” та “Басейн Чорного моря”.

Задля часткового фінансування Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону сьогодні розробляється нова Дунайська транснаціональна програма 2014–2020 рр. Крім того, пріоритети Стратегії плануються реалізувати за рахунок відповідних програм прикордонної співпраці, а також залучення ресурсів МФО. Дунайська стратегія, затверджена Радою ЄС 24 червня

2011 року, спрямована на забезпечення інфраструктурного, екологічного, соціально-економічного та інституційного розвитку регіону [16].

Як зазначалося вище, відповідно до Меморандуму про Пакет підтримки Україні передбачається виділення до 8 млрд євро від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). ЄІБ – це банк ЄС, зорієнтований на підтримку політик і стратегій, що вже має портфель проектів в Україні на загальну суму 1,5 млрд євро протягом наступних трьох років. На період 2014–2016 років ЄІБ може додатково надати фінансування для довготермінових інвестицій на суму в 3 млрд євро – для підтримки місцевого приватного сектору та економіко-соціальної інфраструктури.

Зі свого боку, ЄБРР є міжнародною фінансовою інституцією, у якій ЄС та держави-члени володіють більшістю акцій. Будучи частиною погодженої програми із фінансової допомоги та виступаючи на підтримку ефективних структурних і макроекономічних реформ, ЄБРР може надати 5 млрд євро на такий самий період. Водночас, якщо дозволять економічні обставини, ця сума може бути збільшена [4]. Але правові аспекти діяльності ЄІБ та ЄБРР в Україні потребують окремого дослідження.

Висновки. ЄС був і залишається одним з найбільших фінансових донорів України. Правове регулювання здійснюється за допомогою низки актів первинного та вторинного права ЄС, а також міжнародних договорів, укладених між Україною та ЄС у відповідних сферах. З огляду на політичну та економічну кризу у нашій державі та збройне протистояння на сході України, Європейська комісія виступила з пропозицією Пакета підтримки для України. Цей документ, прийнятий у формі Меморандуму, визначає конкретні заходи, необхідні для впровадження у коротко- і середньостроковій перспективі з метою стабілізації економічної та фінансової ситуації в Україні.

Така допомога ЄС є доповненням до допомоги, яку надають Україні інші фінансові донори, а її механізми є наднаціональними, оскільки впровадження конкретних заходів з Пакета підтримки України вимагає схвалення як з боку інститутів ЄС, так і України. Ця допомога спрямована на підтримку реформування та європейської інтеграції в Україні та ґрунтується на умовах, які український уряд повинен виконати, щоб отримати кошти.

1. *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. OJ C83, 30.03.2010. P. 1-388. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EN>.* 2. *Фінансова підтримка ЄС для України. Сайт Представництва Європейського Союзу в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm* 3. *Допомога ЄС Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/56_eu_largest_donor_uk.pdf* 4. *Memo of European Commission of 5 March 2014 on European Commission's support to Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-159_en.htm* 5. *Macro-Financial Assistance to non-EU countries. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/macro-financial/index_en.htm* 6. *The EU as a borrower [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/index_en.htm* 7. *Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором від 13.05.2014, 28.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_004* 8. *European Union Public Finance. Fifth edition / European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2014/EU_pub_fin_en.pdf* 9. *Commission Implementing Decision on a Special measure 2014 in favour of Ukraine to be financed from the general budget of the European Union of 29/4/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/special-measure-ua-2014_en.pdf* 10. *Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and the Council of 11 March*

2014 establishing a European Neighbourhood Instrument [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014R0232>. 11. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions The Future Approach to EU Budget Support to Third Countries. Brussels, 13.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0638&from=EN>. 12. Бюджетна підтримка ЄС в Україні / під заг. ред. Наталії Старостенко; Наталія Старостенко, Олена Сасенко, Вікторія Колосова, Наталія Слинко. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2014. – 60 с. 13. European Commission Press release of 13 June 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-676_en.htm. 14. Угода про фінансування Програми “Підтримка громадянського суспільства в Україні” між Кабінетом Міністрів України та Європейським Союзом від 13.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_014/card2#Card. 15. Перспективи залучення допомоги ЄС до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=464a91e3-a214-4f0d-9487-a0cf1c356f37&title=PerspektiviZaluchenniaDopomogisDo2020-Roku>. 16. European Council Conclusions of 23/24 June 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/123075.pdf